

Nieuwe politieke constellaties en integratie in Latijns-Amerika

Auteur: Sergio De Zubiria Samper

Inhoudstafel: [Marxistische Studies nr. 107](#)

Wereldwijd vertoont het neoliberalisme tekenen van uitputting, kent het imperialisme moeilijkheden en zijn de heersende klassen zijn kwetsbaar. In die context ontwikkelde zich op het politieke terrein in Latijns-Amerika een belangrijk scenario voor de sociale strijd; het politieke veld vertoont er een nieuwe constellatie en opent wereldwijd perspectieven voor de linkerzijde. De regio kende een betekenisvolle politieke verandering in het begin van de 21^e eeuw en meerdere sociale experimenten vervingen de 'neoconservatieve' eenvormigheid van de jaren negentig. Latijns-Amerika kan worden beschouwd als een van de meest dynamische regio's van de wereldpolitiek. De sociaal-politieke processen in Latijns-Amerika zijn nog in volle ontwikkeling zijn en geen enkel hiervan kan worden beschouwd als afgesloten. Toch stellen we belangrijke democratische veranderingen vast: sterke volksopstanden tegen het neoliberalisme (Bolivia, Ecuador, Venezuela en Argentinië); enkele tendensen om zich af te scheuren van het traditionele voogdij van de Noord-Amerikaanse overheersing; een verscherping van de tegenstellingen tussen de Noord-Amerikaanse geopolitieke belangen en de belangen van de volkeren en de linkse Latijns-Amerikaanse regeringen. Wij maken een nieuw moment mee in de eenheids- en integratieprocessen van het continent.

Een belangrijk kenmerk van de ontwikkelingen van het Latijns-Amerikaanse politieke proces is de constante aanwezigheid van de sociale strijd in zeer verschillende vormen: revolutie, oproer, mobilisatie, opstand, rebellie en revolutie. De strijdvaardigheid van de volksbewegingen kende geen terugval. Zelfs niet in de meest verwarrende momenten van de eindcrisis van het Europese socialisme en hoewel er toch enkele momenten van ideologische crisis waren hen in het defensief dreven. Maar vanaf de zapatistische opstand in Chiapas in 1994 begon er een andere cyclus van Latijns-Amerikaans volksverzet en -strijd. Vanaf het begin van de 21^e eeuw werden Latijns-Amerika en de Caraïben een bepalend centrum voor het verzet tegen het imperialisme, het neoliberalisme en het autoritarisme waarbij gegrepen werd naar massaal oproer en volksopstanden. Al deze volksopstanden verwerpen de sociale gevolgen van het neoliberalisme, van het imperialisme en het autoritarisme. Over het algemeen gingen zij van directe eisen over naar duidelijke politieke strijd. In Bolivia werd de privatisering gestopt met de Wateroorlog (2000) en de Gasoorlog (2003) in de water- en gaswinning. In Ecuador hebben volksopstanden drie presidenten afgezet. In Venezuela werd met decaracazo (volksopstand in Caracas in 1989) en de militaire opstand (1992) het Bolivariaanse proces op gang gebracht. De sociale uitbarsting in Argentina (2001) liep uit op het vertrek van de neoliberale president De La Rúa.

De historische subjectieve factoren van de sociale revolutie, de werknemers van de steden en het platteland en complexe cycli van opgang en neergang, hebben er voor gezorgd dat in Latijns-Amerika een grote verscheidenheid van strijdvaardige en actiegerichte volkskrachten bestaat. Een nieuwe generatie van werknemers met precare levensomstandigheden treden op de voorgrond naast Indianen, zwartwerkers in de steden, studenten en vrouwen. Het verzet in Latijns-Amerika heeft aangetoond dat de hervorming van de arbeidsprocessen de reactie van de verdrukten niet in de kiem kan smoren. Bij de grote opstanden waren niet alleen de verdrukten actief die hun werk hebben verloren, maar ook de uitgebuitenen van de zenuwcentra van de kapitalistische economie. De politieke vooruitgang van de vrouwenbeweging werd geformaliseerd in multilaterale scenario's, zoals de Conferentie van Beijing, de Conferentie van Belem Do Para, de goedkeuring van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen. Daardoor werd getracht om een koers uit te zetten om de strijd van de vrouwen zichtbaar en mogelijk te maken.

De complexe en moeilijke relaties tussen de volksbewegingen en de linkse politieke partijen in Latijns-Amerika is gekenmerkt door meerdere samenvallende factoren die vlote relaties beperken. Men kan ondermeer volgende elementen onderscheiden: de diversiteit en heterogeniteit van de volksbewegingen; sommige volksbewegingen spitsten hun organisatie toe op een enkel belangrijk deelreken; de beperkte bekwaamheid van de linkse politieke partijen om van de burgerij concrete toegevingen af te dwingen; de centra van de heersende imperialistische centra verdelen de sociale beweging door het binnenbrengen van een afkeer van de 'politiek'; de instrumentalisering van volksbewegingen voor partijbelangen op korte termijn; de verwijdering van sommige linkse sectoren van hun eigen sociale basis. Ondanks deze moeilijkheden werden in Latijns-Amerika toch belangrijke ervaringen opgetekend van verbondenheid tussen politieke partijen en volksbewegingen. Voorbeelden zijn de Partido dos Trabalhadores Brazilië, het Frente Amplio van Uruguay, het Frente Farabundo Martí van El Salvador, het Frente Sandinista van Nicaragua, de Partido de la Revolución Democrática van Mexico, en andere.

Tegelijk met de democratische veranderingen in de regio, manifesteren zich ook tegenkrachten die proberen om de imperialistische overheersing te bestendigen en het neoliberale model op te leggen. In de eerste plaats gaat het om een strategie die de onderwerping van het continent op een wezenlijk hoger niveau wil brengen. Zij gaat uit van instellingen als de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS), het Inter-Amerikaans Verdrag voor Wederzijdse Bijstand (TIAR, Tratado Interamericano de Asistencia Recíproca), de Junta Interamericana de Defensa, de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank, de Topconferenties van de Amerika's, ministeriële, sectorale en andere bijeenkomsten. Zij oefenen direct en indirect druk uit om ratings, handelsakkoorden en overeenkomsten voor burgerlijke en militaire bijstand op te leggen. De bestaande militaire basissen in de regio bewijzen de oorlogszuchtige aanwezigheid van het imperialisme. In de tweede plaats gaat het om de invoering van een overheersingssysteem gekenmerkt door een verticale, transnationale integratie. De technocratische elites en de beste stukken van de economie (grondstoffen, petroleum, financiële, commerciële en

dienstensectoren) worden op deze wijze opgenomen in de internationale rotatiecyclus van het kapitaal. Eén van deze projecten is het economisch samenwerkingsverband Alianza del Pacifico, met Mexico, Panama, Colombia en Peru. Ten derde, worden consumptie- en technologische modellen ingevoerd die een grotere afhankelijkheid van de technologische en culturele overdracht vanuit de kapitalistische centra van het Noorden promoten. Ten vierde, het onvermogen van de Latijns-Amerikaanse staten om hun politieke macht en samenwerking waar te maken, verscherpt de algemene crisis. Ten vijfde zijn er de tegenstellingen en dubbelzinnigheden van de nationalistische en linkse regeringen, waardoor ze terugvallen op de conservatieve aanvaarding van de neoliberale politiek als de enig mogelijke, op het bijstandsprincipe en de afwezigheid van neoliberale tegenmodellen.

Heterogeniteit en links in de regering

De electorale weg van de politieke partijen en bewegingen in Latijns-Amerika en de Caraïben was nooit gemakkelijk. Weinige landen kennen een linkse vleugel met voldoende electorale eenheid en organisatie. De mogelijkheden om te regeren met een duidelijk links programma zijn beperkt en de duidelijke tendens om de neoliberale herstructurering om te keren was helemaal niet doeltreffend. De overwinningen van Maduro, Mujica, Morales, Correa, Rousseff en Fernández bieden geen garantie voor de vooruitgang van de linkerzijde in Latijns-Amerika. Men mag het belang van de door links veroverde institutionele ruimten niet onderschatten, maar men moet ook erkennen dat deze zeges op zichzelf geen alternatief zijn. Zij mogen zich niet beperken tot eenvoudig regeren en het zoeken naar een eigen plaats voor links binnen de opvattingen van de bourgeoisie, maar zij mogen daarbij het socialistische perspectief niet uit het oog verliezen en revolutionaire hervormingen doorvoeren. De politieke alternatieven van Latijns-Amerikaans links moeten zich inschrijven in een antikapitalistisch perspectief, zelfs indien de linkerzijde in de huidige fase moet strijden op het terrein van de sociale hervorming tegen de neoliberale tegenhervormingen.

Er bestaan verschillende typologieën van de huidige regeringen in Latijns-Amerika. Maar over het algemeen mogen we spreken van drie tendensen: de neoliberalen (Mexico, Colombia, Chili, Panama), centrum-links (Brazilië, Argentinië, Uruguay, El Salvador) en de radicale volksnationalisten (Venezuela, Ecuador, Bolivia, Nicaragua). De neoliberale golf op het continent werd voorafgegaan door de militaire dictaturen in de zuidelijke punt tijdens de jaren zeventig (Chili, Uruguay, Paraguay, Argentinië). In de jaren tachtig werd ze veralgemeend door constitutionele regeringen. De centrum-linkse regeringen onderhouden een dubbelzinnige relatie met het imperialisme: ze verdedigen de belangen van de kapitalisten, laten democratische verworvenheden toe, maar beletten de radicale eisen van het volk. De nationalistische regeringen promoten een door de overheid gecontroleerde economie, komen in conflicten met de Verenigde Staten, botsen in sommige gevallen met de nationale bourgeoisie en neigen naar een geleidelijke herverdeling van de inkomsten. De grootste ruimte voor vrijheden voor de volksbeweging bevindt zich in de radicaal nationalistische pool. Eén van de gemeenschappelijke trekken van de drie soorten regeringen is de enorme fixatie op de president, die redelijk diep is verankerd in de Latijns-Amerikaanse geschiedenis. Zij kan echter ook de instabiliteit uitdrukken die in alle hoeken van de kapitalistische periferie heerst. Geen enkele van de vermelde regeringen denk aan een socialistische koers zoals Cuba die insloeg in de jaren zestig.

De Cubaanse revolutie vertegenwoordigt de meest relevante antikapitalistische verandering van het halfmond. Zij startte de voorwaarden om de ellende en de uitbuiting van de mens door de mens uit te roeien. De verworvenheden van het volk op het vlak van gezondheid, opvoeding en werk hebben de mogelijkheid aangetoond om door het socialisme het leven van de mensen te verbeteren, ondanks de schandelijke Noord-Amerikaanse blokkade. Cuba bewijst dat in gelijk welk land van de periferie, het antikapitalisme mogelijk is en het toont ons de weg naar het socialisme. Cuba toont ook een zelfkritische houding tegenover economische vergissingen en dwalingen. De huidige hervormingsprocessen van het socialisme in Cuba hebben een speciale betekenis: ze beogen de consolidatie van de revolutie, de verbetering van de economische praktijk, de verhoging van het levensniveau en de versterking van het socialistische bewustzijn.

Een belangrijk gevolg van de volksopstanden, van de terugval van het neoliberalisme, van de kapitalistische crisis en van de politieke wending in Latijns-Amerika is het opnieuw opduiken van de strategische discussie binnen het linkse kamp. De socialistische stellingen en strategische georiënteerde actie vinden opnieuw hun weg in de linkerzijde op het continent. De socialistische benadering begint veld te winnen in de straten van Venezuela, Ecuador, Bolivia, Cuba. De massabewegingen en de linkse partijen in Latijns-Amerika wijden brede en belangrijke debatten aan de relaties tussen hervorming en revolutie, en aan de kenmerken van het socialisme in de huidige fase. Ondanks alle moeilijkheden levert het debat over het 'socialisme van de 21^e eeuw' het bewijs dat de strategische discussie vandaag in Latijns-Amerika wordt gevoerd. De totale mislukking van de zogenaamde 'derde weg' en de sociaaldemocratische hervormingen maken deel uit van de symptomen. Wie vandaag stelt dat het socialisme mogelijk is, verdedigt openlijk de socialistische en communistische identiteit. Maar, het naar voor schuiven van een nieuw ontwikkelingsmodel veroorzaakt ook een aarzeling in de strijd tegen het kapitalisme. De strategische discussie over de socialistische revolutie is zowel een theoretische als een praktische taak voor de communisten.

Latijns-Amerikaanse integratie in een socialistisch perspectief

Belangrijke stappen naar de Latijns-Amerikaanse integratie in een socialistisch perspectief worden versterkt. De inspanningen van de ALBA-landen (Alternativa Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América - Bolivariaans Alternatief voor de Volkeren van Ons Amerika) werden geconcretiseerd in centrale instellingen voor de verwezenlijking van Bolívars

droom van een soevereine integratie van Latijns-Amerika en de Caraïben: UNASUR (Unión de Naciones Sudamericanas - Unie van Zuid-Amerikaanse Naties) en CELAC (Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños - Gemeenschap van Latijns-Amerikaanse en Caraïbische Staten). Latijns-Amerikaans links slaagt er sinds meer dan twintig jaar in om een politieke ontmoetings- en actieruimte uit te bouwen zoals het Forum van São Paulo. De aanwezigheid van Cuba in de integratiescenario's is een dwingende voorwaarde. Deze vier instellingen (ALBA, UNASUR, CELAC, Forum van São Paulo) vertegenwoordigen de grootste vooruitgang van de democratische en soevereine integratie. Oorspronkelijk (ALBA) werd de noodzaak van een integratie vanuit de volkeren en de gemeenschappen voorop gesteld en niet enkel vanuit de staten. Tot nu toe hebben MERCOSUR en CELAC hun volkeren niet betrokken bij deze fundamentele beslissingen.

Latijns-Amerikaans rechts probeert om uitsluitend de plannen van de Wereldhandelsorganisatie te promoten, door middel van vrijhandelsverdragen tussen landen en het behoud van de zieltogende Organisatie van Amerikaanse Staten. Het voorstel voor een vrijhandelszone van de Amerika's (ALCA) van de Noord-Amerikaanse regering Bush werd op verpletterende wijze verworpen in de regio. De Verenigde Staten van Amerika verbergen deze situatie achter de promotie van vrijhandelsverdragen tussen die regeringen die nog gehoorzamen aan de plannen van de Verenigde Staten van Amerika en Canada.

Het volkscamp en links moeten opnieuw nadenken over de nog niet ingeloste en heel dikwijls 'ingetrokken' belofte van Bolívar, Miranda, Bello en Martí. De Bolivariaanse ideeën over de eenheid van Latijns-Amerika vinden waarschijnlijk hun beste uitdrukking in de Brief uit Jamaica (1815) en de bijeenroeping van het Congres van Panama (1824). Bolívar schrijft: "Ik wens meer dan wie ook te zien dat in Amerika de grootste natie ter wereld gevormd wordt, minder omwille van de uitgestrektheid en rijkdom dan voor vrijheid en roem ... Omdat zij een oorsprong, een taal, een godsdienst en gewoonten bezitten, zouden zij bijgevolg één enkele regering moeten hebben die de verschillende staten zou vertegenwoordigen die moeten gevormd worden. Maar dat is niet mogelijk omdat verschillende klimaten, diverse situaties, tegengestelde belangen, ongelijke karakters, Amerika verdelen." Maar indien de politieke eenheid van heel Amerika niet mogelijk is, is het voor Bolívar "noodzakelijk dat de onze een gemeenschap van zusternaties is, momenteel gescheiden, maar soeverein, verenigd, sterk en machtig om het hoofd te bieden aan de agressies van de buitenlandse Macht. U dient onophoudelijk de noodzaak te beklemtonen, dat vanaf nu de fundamenteen moeten gelegd worden voor een federatie of een gevolmachtigde Vergadering die een impuls zou geven aan de gemeenschappelijke Amerikaanse belangen, die een einde maakt aan de twistpunten die in de toekomst kunnen ontstaan tussen volkeren die dezelfde gewoonten en dezelfde bekwaamheden hebben, en die bij gebrek aan een zo heilige instelling misschien de funeste oorlogen kunnen ontketenen die andere, minder fortuinlijke gebieden verwoest hebben."

De voorstellen van Bolívar zijn duidelijk: de idee van het Amerikaanse karakter wijst naar de mogelijkheid van continentale solidariteit doorheen een Amerikaans Pact. Deze eenheid en continentale solidariteit zijn nodig om het hoofd te bieden aan vreemde mogendheden en onze eigen moeilijkheden. Dit Pact heeft naast de politieke grondslag, ook een basis in gedeelde tradities, bekwaamheden en culturen. In de federatie zullen de verschillen in afkomst en ras hun invloed verliezen en kan in vrede en vrijheid aan een echte sociale hervorming van ons Amerika worden gewerkt. Door ieders inspanningen zal dit Pact hulp bieden aan de landen die aangevallen worden door een buitenlandse vijand of door fanatieke binnenlandse groepen.

Ondanks sommige nuanceverschillen tussen Bolívar, Miranda, Bello en Martí, is er toch een gemeenschappelijke gedachte: Ons Amerika, enkele voorwaarden, vrijheid en rechtvaardigheid, een gedeelde devotie, liefde voor de cultuur. De grondslagen voor deze integratie of Amerikaanse eenheid worden ook gedeeld door deze hoofdpersonages van de eerste onafhankelijkheid. De eerste basis: het recht op politieke revolutie om de soevereiniteit van de volkeren te bereiken. De tweede: de rotsvaste wil voor het verwerven van sociale rechtvaardigheid als voorwaarde voor de Amerikaanse integratie. De derde: een tendens naar vereniging zonder Noord-Amerika, omdat dit een natie met een gans andere oorsprong en andere bedoelingen is. De vierde: een ideaal van vrijheid en volledige democratie. De vijfde: het onbeperkte respect voor de culturele verscheidenheid van Amerika dat eenzelfde historisch proces kende, eenzelfde bestemming heeft en zijn culturele rijkdom moet bewaren.

De nieuwe politieke constellaties in onze regio eisen veel aandacht voor de integratieprocessen omdat de aard van dit proces beslist over de emancipatie van het continent. Enkele denkpistes moeten de activiteiten van links oriënteren. Vooreerst moet er gezocht worden naar constitutionele veranderingen zodat de verantwoordelijkheid voor de buitenlandse politiek niet uitsluitend bij de uitvoerende macht berust. Democratie van onderuit is vereist om beslissingen te nemen over het type integratie. Vervolgens moet er grote aandacht gaan naar de supranationale organismen die strikte beperkingen stellen aan gelijk welke vorm van unilateralisme. Ten derde moeten open regionale projecten worden ontwikkeld die erin slagen om de verkeerde vormen van autoritaire staatsinmenging te controleren. Dat regionalisme moet steunen op het volk en van onderuit druk uitoefenen. Ten vierde moeten de integratievormen worden versterkt die de interregionale ongelijkheden afremmen en de eenheid in verscheidenheid bevorderen. De tweede Top van CELAC in Havana, in januari 2014, was voor de hele wereld een voorbeeld van respect voor de diversiteit en de verdediging van de wereldvrede.

Sergio De Zubiria Samper is professor filosofie aan de Universiteit van de Andes te Bogotá, Colombia. Hij is verantwoordelijk voor de internationale relaties van de Communistische Partij van Colombia. Dit artikel is overgenomen uit Marxistische Blätter, nr. 2, 2014.